

УДК 316.4

Оверчук В. А.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

**ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Досліджено проблеми ефективності моделі соціальної політики в Україні. Україна потребує коригування системи соціального захисту і формування власної моделі соціальної політики з урахуванням як зарубіжного досвіду, так і національних особливостей. Аналізуючи модель соціальної політики із застосуванням соціологічного базису, можна збагнути її передумови, використання ж економічних підходів дає можливість оцінити її результат. Застосування підходів політології, теорії державного управління і національної безпеки забезпечує аналіз процесу формування принципів і вибору інструментів соціальної політики держави.

Ключові слова: соціальна політика, глобалізація, модель соціальної політики.

Постановка проблеми. Соціальна політика є однією з найбільш значущих сфер інтересів сучасного суспільства і найважливішою частиною діяльності сучасної держави. Вона тісно пов'язана з типом суспільства і рівнем його розвитку, з пануючою ментальністю населення, з тими цілями і завданнями, які ставить суспільство перед собою. Сьогодні в українському суспільстві як ніколи постає проблема функціонування соціальної сфери та забезпечення нагальних життєвих потреб людини. Відсутність чітких стратегічних пріоритетів соціальної політики спричиняє розпорошення коштів та недостатню ефективність соціальних програм. Стабілізація і підвищення життєвого рівня населення, на нашу думку, є одними з пріоритетних завдань державної політики, що потребують формулювання чіткої і зваженої соціальної стратегії. Сучасні тенденції розвитку соціальної політики значною мірою зумовлені загальними особливостями й закономірностями світової політичної трансформації. Глобалізаційні процеси, посилення економічної конкуренції, активізація міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій, зростання взаємозалежності національних економік – ці та інші чинники впливають на формування нових підходів та змін у сфері функціонування соціальної політики.

Реалізація державної соціальної політики в Україні потребує вивчення світового досвіду та його адаптації до українських реалій. Сьогодні перед науковцями постало завдання проаналізувати світові моделі соціальної політики й визначити, яку ж із них можна буде адаптувати до сучасних вимог українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання побудови ефективної соціальної політики розглядаються в роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних учених: В. Антонюка, С. Бандури, Д. Богині, В. Нижника, В. Брича, Н. Борецької, В. Геєця, А. Колена, Е. Лібанової, Л. Лисогора, Н. Лукьянченко, О. Мартякової, А. Маршалла, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, М. Чумаченка, Л. Шаульської та ін.

Проблеми становлення та розвитку вітчизняної моделі соціальної політики висвітлено в працях вітчизняних науковців: В. Андрущенко, В. Антропова, Д. Богині, В. Геєця, Е. Лібанової, С. Осадця, Ю. Пасічника, В. Плиси, М. Шавариної, С. Юрія.

Вітчизняні вчені у своїх наукових дослідженнях зазначають, що вдало сформована модель соціальної політики з поєднанням ліберальних і консервативних рис здатна забезпечити ефективне функціонування системи соціального захисту, що сприятиме вирішенню проблем соціальної несправедливості, бідності, безробіття, втрати працездатності тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас сучасний стан дослідження теоретичних питань соціальної діяльності не завжди дає змогу розробити дієві рекомендації відносно ефективного формування соціальної політики в умовах безперервного розвитку економічної системи. Створення оптимальної соціальної політики особливо актуально для країн перехідного типу, до яких певною мірою належить й Україна. Відсутність чіткої концепції соціальної політики в країні впродовж тривалого періоду призвела до зростання соціальної напруги і поглиблення соціальних протиріч. Незважаючи на велику кіль-

кість наукових досліджень, проблеми ефективності моделі соціальної політики в Україні залишаються актуальними. Йдеться про модель, яка відповідала б економічним можливостям країни та забезпечувала б дієвий фінансовий механізм системи соціального страхування, чітко розмежовуючи при цьому функції всіх суб'єктів соціальної сфери.

Україна потребує коригування системи соціального захисту і формування власної моделі соціальної політики з урахуванням як зарубіжного досвіду, так і національних особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи етапи становлення соціальної держави в Україні, ми дійшли висновку, що інститути громадянського суспільства сприяли розширенню числа тих, хто мав право на отримання соціальної допомоги, і частково сприяли перетворенню держави на соціально відповідальний інститут.

Проте формування в Україні спекулятивно-капіталістичної економіки та олігархічної демократії знівелювало соціальний складник держави, маргіналізувало партії соціал-демократичного і соціалістичного напрямів і перетворило професійні спілки на закриті бюрократичні корпорації, які тінювими методами фактично прислужуються олігархо-бюрократії [1].

Формування в Україні демократичного політичного режиму частково забезпечило реалізацію певних реформ у політичній та соціальній сферах, що призвело до створення мінімальних умов зародження в Україні соціальної держави та формування нових підходів до розуміння основних прав і свобод людини і громадянина та відповідних обов'язків держави на основі:

- послаблення централізованого державного управління та руйнації авторитарно-бюрократичної системи (з еволюцією в бік авторитарно-олігархічної системи);

- відмови від панування командно-адміністративних методів (з ослабленням ролі держави в усіх сферах життя);

- зростання соціальної активності громадян (Помаранчева революція та Революція гідності) та орієнтації на саморозвиток індивідів [1].

У формуванні й здійсненні соціальної політики беруть участь чимало суб'єктів, діяльність яких визначається конкретними соціальними інтересами та здійснюється на основі тієї або іншої нормативно-правової бази. Це – державні органи влади, органи місцевого самоврядування, недержавні організації, громадські об'єднання. Тобто залежно від того, хто ініціює та встановлює ці взаємини та проводить відповідні заходи, розрізняють види соціальної політики: державну, регіональну, корпоративну. Основним суб'єктом реалізації соціальної політики в сучасному світі є держава, яка визначає загальні її засади, мету, завдання, пріоритети, нормативно-правову базу й проводить безпосередню практичну роботу з її реалізації [2].

Цілі соціальної політики значною мірою визначаються тим концептуальним базисом, який використовується для аналізу ситуації і вибору пріоритетних напрямів соціального розвитку. Можна виділити стійкі підходи до формулювання цілей соціальної політики, що реалізуються в термінах теорії національної безпеки, соціології, політології, а також економіки і фінансів.

Вибрані концептуальні підходи визначають не лише формулювання цілей соціальної політики держави, а й методи їх реалізації, а також критерії оцінки ефективності планів і програм соціального розвитку.

Завданнями соціальної політики у рамках підходу державного регулювання є: розподіл прибутків, товарів, послуг, матеріальних і соціальних умов відтворення населення; обмеження масштабності абсолютної бідності та нерівності; забезпечення матеріальних джерел існування тим, хто з незалежних від них причин їх не має; надання медичних й освітніх послуг; розширення мережі і поліпшення якості транспортних послуг; оздоровлення довкілля [3].

У теорії державного управління соціальна політика забезпечує взаємодію усіх сфер життєдіяльності суспільства в рішенні соціальних проблем, виказуючи свої властивості: універсальності (всеосяжний характер дії соціальної політики на всі сфери соціального відтворення людей); всеохоплюючого характеру (можливість проникати в усі сфери життєдіяльності) й атрибутивності (здатність поєднуватися з будь-якими громадськими стосунками, громадськими феноменами і сферами).

Сучасні моделі соціальної політики відрізняються у міру втручання держави в соціально-економічну сферу суспільства, у міру соціально захищеності громадян, за рівнем забезпеченості свободи соціального вибору у різних верств населення, за впливом соціальних процесів на економічний розвиток країни [3, с. 48].

Відповідно до цих критеріїв, виділяють такі моделі соціальної політики: патерналістично-соціалістичну модель, шведську модель соціальної політики, модель «держави добробуту», модель соціально орієнтованого ринкового господарства, ринкову соціальну модель. Ці моделі характерні більшою мірою для індустріальних суспільств, у яких соціальний складник розглядається як «центр витрат», повністю залежний від ефективності функціонування «центру прибутку» – економіки цього суспільства. За цього підходу ідеальною моделлю є модель держави добробуту, де потреби відтворення економічних і соціальних процесів задоволені й збалансовані. У рамках ринкового господарства дослідники виділяють три базові моделі соціальної політики, відтворені в класифікації Г. Еспінга-Андерсена [4] (табл. 1).

Представлена таблиця може бути основою для формування адаптаційної моделі соціальної політики України на різних етапах розвитку суспільства. Спроба класифікувати моделі соціальної політики на основі виділення переважно економічних показників зроблена також Р. Мишра. Він використовує такі критерії: міра втручання держави, потреби як основа для соціальних програм, охоплення населення соціальними програмами, розмір соціальних виплат, відсоток національного прибутку, який витрачається на соціальну сферу, застосування перевірки відповідних підстав під час призначення соціальної допомоги, статус клієнтів, роль недержавних організацій тощо.

Залежно від цих критеріїв Р. Мишра виділив залишкову, інституціональну і соціалістичну моделі. При цьому особливу увагу дослідник приділив доказу того, що самі моделі мають історичну основу [5, с. 101–134].

Таким чином, під час виділення економічного чинника як базового в процесі формування соціальної політики основний наголос ставиться на обсяг засобів, що витрачаються на підтримку переважно нужденних верств населення, а також на фінансування галузей соціальної сфери життєдіяльності суспільства. При цьому цілі соціальної політики формулюються в термінах мінімально необхідних і достатніх витрат, для чого визначаються межові значення у вигляді показників прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, споживчого кошику тощо.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика моделей соціальної політики за Г. Еспінгом-Андерсеном [4]

Ліберальна (англо-саксонська) модель соціальної політики (США, Канада, Австралія, Нова Зеландія)	Консервативна (корпоративна) модель соціальної політики (Континентальна Європа, Японія)	Соціально-демократична модель соціальної політики (Нордичні країни, Нідерланди, Швейцарія)
Мінімальна роль держави. Характерний пасивний характер державної політики зайнятості	Координуюча роль держави	Максимально активна роль держави. Характерна активна соціальна політика, яка носить попереджувачий характер. Амбіції держави у сфері соціальної політики максималістські
Рівень державних витрат на соціальну сферу – низький	Рівень державних витрат на соціальну сферу – високий	Рівень державних витрат на соціальну сферу – високий
Політична основа – вільний ринок	Політична основа – коаліція між працедавцями і працівниками	Політична основа – широкий компроміс
Високий рівень зайнятості, низька заробітна плата	Низький рівень зайнятості, висока заробітна плата	Високий рівень зайнятості, висока заробітна плата
Принцип надання послуг соціального забезпечення – за залишковим принципом (вибірковий)	Принцип надання послуг соціального забезпечення – за місцем роботи	Принцип надання послуг соціального забезпечення – універсальний
Внески працедавців, спонсорів, частково держбюджет. Рівень перерозподілу не більше 40%	Внески працедавців переважають, держбюджет, спонсорські внески. Рівень перерозподілу не більше 50%	Держбюджет переважає, внески працедавців. Обсяг перерозподілу до 60% від рівня ВВП.
Соціальне страхування охоплює деякі групи населення, не є обов'язковим	Соціальне страхування охоплює всіх, хто працює, та їхні сім'ї	Соціальне страхування охоплює все населення
Поширена церковна та інші види добродійності	Поширена приватна і церковна добродійність	Добродійність практично не поширена
Функціонування соціального сервісу – переважно приватний. Держпрограми охоплюють деякі верстви населення	Функціонування соціального сервісу – здебільшого в рамках соціального страхування	Функціонування соціального сервісу – здебільшого державними організаціями
Рівень соціальної допомоги – мінімальний стандарт, нетривалий час	Рівень соціальної допомоги – стандарт «безпеки»	Рівень соціальної допомоги – стандарт мінімального рівня життя
Перевірка потреби в підтримці обов'язкова	Перевірка потреби в підтримці обов'язкова	Перевірка потреби в підтримці другорядна

Взаємозв'язок і взаємозалежність економіки і соціальної політики очевидний, проте акцент, як правило, ставиться на залежності другої від першої і не враховується, що за правильного підходу сама соціальна політика може і повинна активно впливати на економічне зростання, фінансові потоки і бюджетну політику [6, с. 11]. Зворотний вплив соціальної політики на економіку, фінанси, бюджет росте з підвищенням її ефективності в соціально-трудовій сфері, виправдовуючи вкладені в неї кошти.

У порівнянні категорій «соціальна політика», «ринкова економіка» і «соціальна ринкова економіка» існують об'єктивні протиріччя. Розбіжність у меті й орієнтирах призводить до того, що ідеї прибутку та конкуренції до певної міри витісняються критеріями соціальної справедливості, соціального захисту через утручання держави в економіку. Таким чином, соціальна політика заради соціальної згоди забезпечує пріоритет соціальних характеристик перед економічною ефективністю [7, с. 17]. Проте це вірно тільки до деякої міри, більше того, досвід західного підприємництва включає соціальний чинник до кола інструментів підвищення ефективності використання людського капіталу і, як наслідок, зростання економічної ефективності.

У всіх концепціях і теоріях економічна ефективність – основа й умова соціальної політики, запорука можливості державного управління соціальною політикою як формою перерозподілу для реалізації соціальної справедливості. Тільки загальна і цілісна ефективність – соціальна і економічна – може бути критерієм розвитку.

Недооцінка такого підходу може призвести до тяжких наслідків і втрат, як економічних, так і соціально-політичних.

Саме категорія «соціальна політика» несе змістовні (концептуальні стратегії) і політико-організує (практична соціальна політика) наванта-

ження в повному обсязі й є на сучасному етапі стрижнем і критерієм якості демократії та успішності перетворень, оцінюючи потенціал політичної еліти, влади й опозиції [8, с. 247].

у термінах соціології цілі соціальної політики визначаються цінностями правлячої політичної еліти і досліджуються в термінах соціальної диференціації і соціальної нерівності. При цьому основною метою соціальної політики у цьому разі є забезпечення стійкості суспільства, зниження рівня соціальної напруженості.

Соціальна політика, метою якої є надання рівних прав і можливостей, також є об'єктом вивчення у рамках політології. Так, кожен із видів політичного устрою припускає адекватний йому тип соціальної політики. Зокрема, Г.К. Губерна і А.П. Ткаченко відзначають, що «у країнах, де велика частина населення живе за межами стандартів мінімального життєзабезпечення, демократія неможлива» [9, с. 119–120].

Під час вибору політології як концептуального базису формулювання цілей соціальної політики спостерігається чіткий взаємозв'язок соціальних ініціатив держави й основних фаз політичного циклу, що протікає від одних виборів до наступних.

У рамках концептуального підходу, що враховує як основу політологію, сформовано класифікації соціальної політики В. Джорджа і Р. Відлінга, а також Ф. Вільямс.

В. Джордж і Р. Відлінг побудували свою класифікацію, спираючись на те, як впливають на соціальну політику ідеологія і нормативні політичні принципи. Вони розрізняють такі моделі, як антиколективістська (в основі її лежить ліберальна ідеологія правого крила), вимушено соціалістична (спирається на віру в те, що можливе ефективне державне регулювання ринкової економіки і прагматизм в наданні соціальних послуг), фабіанський

соціалізм (прихильність ідеям економічної рівності, демократичним процесам і сильній системі соціального захисту), марксистська (розподіл громадських благ відповідно до потреб людей).

Схожий підхід спостерігається і у Ф. Вільямс, яка відзначає взаємозв'язок між цінностями, політичними ідеологіями і відповідною організацією державної системи соціального захисту. Вона виділяє такі моделі соціальної політики: антиколективістську, несоціалістичний колективізм загального добробуту, модель радикального соціального управління, модель політичної економії «загального добробуту» [10, с. 39]. Суть виділених якісних станів ідентична наведеній вище класифікації В. Джорджа і Р. Вільямса.

У термінах теорії безпеки формулювання цілей соціальної політики реалізується на основі аналізу погроз. Сформульовані явні й потенційні погрози визначають актуальні цілі та завдання соціальної політики держави як складової частини політики національної безпеки.

Висновки. Таким чином, першочерговим завданням для українського суспільства є вдосконалення вітчизняної моделі соціальної політики за рахунок: удосконалення нормативно-правових актів у сфері соціальної політики, уникнення державної монополії у сфері надання соціальних послуг, забезпечення соціального партнерства між усіма суб'єктами соціальної політики.

Аналізуючи модель соціальної політики із застосуванням соціологічного базису, можна збагнути її передумови, використання ж економічних підходів дає можливість оцінити її результат. Застосування підходів політології, теорії державного управління і національної безпеки забезпечує аналіз процесу формування принципів та вибору інструментів соціальної політики держави. Соціологічний підхід є первинним під час визначення моделі соціальної політики, оскільки базується на обліку передісторії громадського розвитку, культурних особливостей суспільства, світогляду і цінностей громадян у даний період часу.

Список використаних джерел:

1. Мякушко Н. Соціальна політика в умовах глобалізації: регіональний та національний досвід. URL: http://www.vmurol.com.ua/upload/publikatsii/nauka/Socpolitika_v_umovah_globalizaciyi.pdf.
2. Лільчук Л. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні; Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України; Національна академія наук України. URL: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=363:2014-02-21-06-52-37&catid=20:2010-06-13-21-06-26&Itemid=27.
3. Государственное регулирование экономики: учеб. пособие для вузов / Т.Г. Морозова, Ю.М. Дурдыев, В.Ф. Тихонов и др.; под ред. проф. Т.Г. Морозовой. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 255 с.
4. Семигіна Т.В. Порівняльна соціальна політика: навч. посіб. К.: МАУП, 2005. 276 с.
5. Соколова М.С., Ящерицина О.В. Основы социальной политики: учебно-методический комплекс для бакалавров. М.: АТИСО, 2008. С. 78.
6. Mishra R. Society and Social Policy: Theories and practice of welfare; 2d ed. Atlantic highlands: Humanities Press, 1981. P. 101–134.
7. Соціальна політика / под ред. Н.А. Волгина. М.: Экзамен, 2002. 734 с.
8. Теоса В. Практические социальные политики в сфере труда Республики Молдова в условиях глобализации (политологический анализ): дис. ... доктора политических наук: 23.00.01; Государственный университет Молдовы. Кишинэу, 2007. 380 с.
9. Губерная Г.К., Ткаченко А.П. О значении социальной составляющей рыночных реформ. Рыночное реформирование управления экономикой: сб. науч. трудов ДонГАУ. 2000. Т. I. Вып. 1. Серия «Экономика». С. 119–131.
10. Плотинский Ю.М. Модели социальных процессов: учебное пособие для высших учебных заведений; изд. 2-е, перераб. и доп. М.: Логос, 2001. 296 с.

Оверчук В. А.

Донецкий национальный университет имени Василия Стуса

ФОРМИРОВАНИЕ МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Резюме

Изучены проблемы эффективности модели социальной политики в Украине. Стране необходимы корригированная система социальной защиты и формирование собственной модели социальной политики с учетом как зарубежного опыта, так и национальных особенностей. Анализируя модель социальной политики с использованием социологического базиса, можно понять ее предпосылки, использование экономических подходов дает возможность оценить ее результат. Используя подходы политологии, теории государственного управления и национальной безопасности, обеспечивается анализ процесса формирования принципов и выбора инструментов социальной политики государства.

Ключевые слова: социальная политика, глобализация, модель социальной политики.

Overchuk V. A.

Vasyl` Stus Donetsk National University

FORMATION OF MODEL OF SOCIAL POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Summary

Solving the problems of the effectiveness model of social policy in Ukraine. Ukraine requires the adjustment of the social protection system and the formation of its own model of social policy with regard to how the foreign experience, and for national features. Analyzing the model of social policy with the use of the sociological basis, you can figure out its prerequisites; the use of the same economic approach provides an opportunity to evaluate its results. The application of approaches in political science, public administration and national security, provides an analysis of the process of formation of the principles and the choice of instruments of social policy.

Key words: social policy, globalization, model of social policy.